

Universitatea Națională de Arte din București
Domeniul fundamental: Arte
Domeniul de doctorat: Arte Plastice și Decorative

Rezumatul tezei de doctorat

Grădini paradisiace în tehnica mozaic

Doctorand:

Simona Teodora Roșca

Coordonator științific:

Prof. univ. Dr. Marilena Preda Sânc

București

2017

Lucrarea de doctorat „Grădini paradisiace în tehnica mozaic” are ca subiect de cercetare reprezentarea vizuală – exprimare narativă, simbolică, metaforică – a grădinii arhetipale primordiale sau eshatologice, precum și motive ale acesteia, în arta mozaicului și tehnici asociate. Tema este tratată interdisciplinar, ca un dialog între istoria artei, istoria religiilor, teologie, arhitectură și practicile artistice specifice artei mozaicului ca formă de Artă în Spațiul Public.

Tema principală a cercetării este grădina paradisiacă, văzută din perspectivă teoretică în Protoistorie și Antichitate, Evul Mediu, modernism și perioada contemporană. Materializată în tehnica mozaic și diferite practici artistice înrudite, tema este studiată ca prezență generică în culturi de tip tradițional sau personalizată în opera unor artiști, precum și ca motiv distinct în spațiul autohton românesc.

Multiplicată ca formă de cunoaștere și mod de manifestare după chipurile lumii, grădina paradisiacă este cercetată polimorfic, la interferența dintre sacru și profan, dintre credințe, mituri, expresii de natură ritualică, artă simbolică pe de o parte și căutări artistice cu caracter existențial sau ludic, din sfera artei moderne și contemporane, pe de altă parte.

Dimensiunea artistică a prezentei lucrări dezvoltă în mod integrator aspecte ale cercetării teoretice, cu scopul declarat de a propune o nouă abordare contemporană a subiectului – *Grădina Paradisiacă* și leitmotivului său: *Pomul Vieții* – concepte materializate în proiecte personale de Artă în Spațiul Public.

Teza de doctorat „Grădini paradisiace în tehnica mozaic” debutează cu un „Argument” în care este prezentată tema de cercetare, integrarea acesteia într-un context interdisciplinar, modul de abordare din perspectiva artei contemporane și recontextualizarea sa în cadrul proiectelor artistice personale. În „Metodologia cercetării” sunt precizate instrumente și modalități specifice de cercetare pentru documentarea teoretică, documentarea de teren și materializarea proiectelor personale în tehnica mozaic.

Din punct de vedere teoretic s-a pornit de la ideea că în structura conștiinței umane există o nostalgie a unui spațiu edenic primordial, a unei vârste de aur a umanității, exprimată în mod specific de diferite tradiții ale lumii. Am ales ca izvoare de documentare pentru proiectele în mozaic: imaginarul iudeo-creștin al *Grădinii din*

Eden, fundamentată în „Cartea Genezei” sau „Facerea”, din „Vechiul Testament”¹, fragmente din „Noul Testament”, referitoare la *Rai*, *Ierusalimul ceresc*, *Pomul Vieții* și *apa vieții*, precum și aspecte privind teologia mistică a Bisericii din Răsărit, creștin-ortodoxe.

Teza *Grădini paradisiace în tehnica mozaic* cuprinde cinci capitole dedicate cercetării teoretice și un capitol dedicat proiectelor personale. Studiul teoretic se bazează pe o bibliografie de specialitate din domeniile: istoria și teoria artei, istoria religiilor/ istoria ideilor și credințelor religioase, teologie și literatură. Au mai fost accesate surse *online*: pagini personale de artist, *site-uri* de specialitate, *site-uri* și baze de date de documentare muzeală, cărți și articole în format *PDF*.

Pentru partea teoretică a fost extrem de importantă documentarea de teren: vizitarea unor situri arheologice și obiective cu mozaic, muzee și expoziții de artă contemporană (ex. *Bienala de la Veneția*, 2013), ateliere de artiști. Interviuul face și el parte din metodologia cercetării. În context, mi-a fost de un real folos și faptul că sunt membru ICOM (*International Council of Museums*).

Pentru realizarea proiectelor personale în tehnica mozaic s-au folosit: documentarea teoretică, participarea la un *Workshop* și o școală de vară, *Edutainment* (un proiect-atelier cu copiii), documentarea de teren, urmate de realizarea propriu zisă a lucrărilor.

Teza de doctorat este structurată pe șase capitole: 1. „Considerații cu privire la Paradis/ Eden/ Rai”, 2. „O perspectivă istorică asupra tehnicilor în mozaic având ca temă *Grădina paradisiacă*. Motive și simboluri din Protoistorie și Antichitate”, 3. „Grădini paradisiace în mozaic: Bizanț. Islam. Evul Mediu”, 4. „Mozaicul în epoca modernă și contemporană. Metafora grădinii”, 5. „Imagini ale grădinii sacre în artă în spațiul public contemporan din România”, 6. „Proiect personal. Seria de mozaicuri *Grădini paradisiace*”; „Concluzii”, „Anexe”, „Lista de ilustrații” și „Bibliografie”.

Capitolul 1: „Considerații cu privire la Paradis/ Eden/ Rai” cuprinde subcapitolele: „Grădina din Eden” și „Paradisuri – mitic, creștin, contemporan”, în care sunt precizate diferitele sensuri ale grădinii paradisiace.

Analiza pornește de la imaginea arhetipală a Grădinii Raiului, care aparține „Genezei” și dezvoltă cele trei sensuri posibile ale grădinii paradisiace: *Paradisul terestru* (denumire de origine persană: *pairo-dareza*: grădină înconjurată de un zid) –

¹ „Facerea”, în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, traducere de Bartolomeu Valeriu Anania, cap. 2-3, pp. 23-26.

deseori numit *Eden* (termen de origine sumeriană: *edinu*, ce înseamnă câmpie) sau *Grădina lui Dumnezeu* – proiectat în trecut; *grădina eshatologică*, de la sfârșitul vremurilor, proiectată în viitor; și *grădina paradisiacă*, a timpului prezent, trăită în stări de sfințenie. În esență, toate cele trei valențe, sub diferite denumiri, au un caracter universal, bazat pe ceea ce am putea numi revelația primordială. Această triplă valență a Paradisului este conceptualizată, de exemplu, de către Nichifor Crainic, în *Nostalgia Paradisului*: „Raiul e zona spirituală a iubirii universale. Sub această formă, de perfecțiune lăuntrică a inimii, el ar fi posibil chiar în această lume.”² „Reminiscență a unei stări pierdute, sau aspirație către o stare viitoare, paradisul e un suspin adânc și universal omenesc [...] *Întreaga creație omenească se naște din nostalgia paradisului.*”³

În capitolul I este prezentat și paradisul virtual, „un paradis capitalist postmodern” cum îl numește Simon Penny. Andor Kömives, în *Tentația Paradisului*, analizează tocmai această plurivalență posibilă a conceptului inițial, materializată în creația sa plastică.

Relația dintre „Mitologie și *High-tech*” este exemplificată de către Mariko Mori, care în *Esoteric Cosmos* îmbină viziunea imaginarul tradițional japonez cu efecte cinematografice tridimensionale, totul integrat într-o cultură a globalizării.

Capitolul 2: „O perspectivă istorică asupra tehnicilor în mozaic având ca temă *Grădina paradisiacă*. Motive și simboluri din Protoistorie și Antichitate” include următoarele subcapitole: „Mozaicul clasic – terminologie, definiții, clasificări”, „Mit și simbol în mozaicuri mesopotamiene. *Pomul Vieții*”, „Grădina egipteană în mozaic”, „Sinteza greco-romană”. În acest capitol sunt stabilite conexiuni între mituri, simboluri și transpuneri plastice ale acestora în tehnica mozaic, în Protoistorie și arta antică.

Capitolul 2 debutează cu o analiză terminologică asupra tehnicii mozaicului, una dintre definiții fiind aceasta: „tehnică picturală constând în așezarea pe o suprafață murală, fie că este paviment, perete sau pe tavan, de cuburi mai mult sau mai puțin regulate, din marmură, piatră sau material vitros, după un proiect decorativ precis [*Antichità Classica*, 2000]”⁴

² Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, Editura Babel, Bacău/ Editura Sfinții Martiri Brâncoveni, Constanța, 2012, p. 275.

³ Ibidem, pp. 262-263.

⁴ Chiara Guarnieri, cap. „Una introduzione breve al mosaico in età romana”, în Carlo Bertelli, Giovanna Montevicchi (ed.), *TAMO. Tutta l'avventura del mosaico*, Editura Skira, Milano, 2011,

Perspectiva clasică distinge două tipuri de mozaic: pavimentar și parietal. La aceste două tipuri generice se mai adăugă mozaicul amplasat pe obiecte mobile (ex. în Antichitate măștile aztece, iar în perioada contemporană design de obiect). Înrudită cu tehnica mozaicului este aceea a intarsiei, cele două fiind reunite sub denumirea de *pictura în piatră*.⁵ Prezentate în raport cu bibliografia de specialitate, care include și izvoare istorice (ex. Pliniu cel Bătrân, Vitruviu, Giorgio Vasari), aspectele tehnice sunt exemplificate în special prin mozaicuri tematice, care descriu fie narativ, fie simbolic, motive ale grădinii primordiale.

Proto-mozaicul mesopotamian este realizat cu conuri, mozaicul pavimentar în tehnica *opus lapilli*, cu pietricele. Mozaicul clasic pavimentar este descris stratigrafic (*statumen, rudus, nucleus, intonaco* și stratul propriu zis de *tessere*), după mozaicul din *Casa lui Orfeu*, descoperit *in situ* în Paphos, Cipru (sf. sec. II – înc. sec. III). *Vila cu colane* din Pompei (sec. I) exemplifică mozaicul parietal ș.a.

Miturile și simbolurile mesopotamiene sunt focalizate pe *Pomul Vieții*, exemplificat literar prin *Arborele lui Huluppu* și vizual prin palmierii din sala tronului regelui Nabucodonosor al II-lea (Babilon, sec. VI î.Hr.), realizați în tehnica ceramicii smălțuite.

Grădina egipteană miniaturizată are un caracter eshatologic și poate fi pusă în relație cu *Câmpiile de Trestii*, împărăția lui Osiris, viziune paradisiacă transpusă în mod simbolic în decorația ceramică din întregul complex funerar de la Saqqara și în mod exemplar în piramida regelui Djoser (2630-2611 î.Hr.).

Sinteza greco-romană dezvoltă o mitologie comună, transpusă în arta mozaicului din secolele I î.Hr. – V d.Hr. În contextul analizării motivului grădinii paradisiace, se remarcă reprezentarea *Demetrei* (Zeugma), a lui *Hercule în Grădina Hesperidelor* (Liria), a lui *Orfeu*, cântând la liră, în mijlocul animalelor (Nea Paphos, Edessa etc.), sau porumbei care se adapă dintr-un vas antic (Pompei). În *mozaicul nilotic* din nimfeumul de la Palestrina (sf. sec. II î.Hr.), sunt descrise ritualurile lui Isis și Osiris.

Phoenixul, un simbol al nemuririi, se regăsește transpus în mozaic atât în Antichitatea târzie (Daphne, sec. V d.Hr.), cât și ulterior în Bizanț. Capitolul 2 se încheie cu analiza mozaicului paleocreștin al *Profetului Iona* (Aquilaia, sec. IV d.Hr.).

(cap. pp. 57-68), p. 57, conform *Antichità Classica. Repertorio generale di civiltà greco-romana*, Editura Garzanti, Borgaro Torinese 2000, p. 924.

⁵ Ferdinando Rossi, *La pittura di pietra. Dall'arte del mosaic allo splendore delle pietre dure*, Editura Giunti, Firenze – Milano, 2002.

Capitolul 3: „Grădini paradisiace în mozaic: Bizanț. Islam. Evul Mediu”, cuprinde trei subcapitole: „Cerurile Bizanțului”, „Grădinile Islamului. Între moștenirea Persiei și Coran”, „Grădinile Evului Mediu”, reprezintă capitolele dedicate analizei unor mozaicuri bizantine tematice, ceramică și mozaicuri islamice, precum și mozaicuri medievale, ce transpun motive ale grădinii paradisiace sau înrudite cu acestea.

Arta mozaicului bizantin din secolele V-VI este ilustrată prin compoziții iconografice conținând simboluri recurente cu caracter paradisiac: *Hristos în slavă*, la bazilica Sfinții Cosma și Damian, din Roma; *Hristos Bunul Păstor* (Mausoleul Gallei Placidia), *Cortegiul Fecioarelor* (bazilica Sant' Apollinare Nuovo), reprezentarea absidială a *Sfântului Apolinarie* (bazilica Sant' Apollinare in Classe), *Hristos încoronând un sfânt martir* (bazilica San Vitale) din Ravenna ș.a.

Pomul Vieții și Grădina Paradisului se regăsesc în arta creștină arabă și nord-africană în mozaicuri pavimentare sau tombale din secolele V-VIII. Harta Țării Sfinte, cu locurile sale de pelerinaj, este descrisă într-un mozaic pavimentar de la biserica Sfântul Gheorghe din Madaba (sec. VI). Paradisul terestru este exemplificat pe *Cupola Creației* din bazilica venețiană San Marco (sec. XIII), precum și la Domul din Monreale, Sicilia (sec. XII-XIII), grădina Anei, în mozaicul *Buna Vestire a Anei*, de la Chora (Constantinopol, sec. XIV). O *Scenă de vânătoare* din Palatul Regal de la Palermo, Sicilia, amintește, de asemeni, de un peisaj paradisiac. Raiul eshatologic este reprezentat la bazilica Santa Maria Assunta din Torcello (sec. XI-XII), ca parte a compoziției *Judecata de Apoi*.

Importantă pentru teologia bizantină, lumina necreată a dumnezeirii, lumina Raiului este simbolizată atât în aurul mozaicurilor (ex. *Deisis*, bazilica Sfânta Sofia de la Constantinopol), cât și prin relația dintre iconografie și arhitectură, dialog susținut simbolic, tehnic și cromatic.

Islamul se bazează pe o adevărată cultură a grădinii, preluată de la civilizația persană. Odată cu noua religie islamică, aceasta primește sensul de grădină paradisiacă, exemplificată în miniaturi medievale, covoare de rugăciune, mozaicuri paretale sau panouri ceramice decorativ-florale.

Influența Bizanțului marchează arta islamică a mozaicului din secolele VII-VIII. Exemple sunt decorația în mozaic de la Domul Stâncii din Ierusalim și cea de la Moscheea Umayyad din Damasc. În mod special, mozaicul *Barada* din Moscheea Umayyad sugerează imagini ale Paradisului.

Granița dintre arta religioasă și cea laică este destul de fluidă în Islam, motiv pentru care același tip de decorație ceramică, având un caracter paradisiac original, poate îmbrăca atât zidurile unei moschei, unui mausoleu, cât și pe cele ale unui palat. Motivul *Pomului Vieții* a fost reprezentat pe mihrabul Marii Moschei de la Cordoba, ce datează din secolul X (962-966), din vremea Califatului. O feerie florală paradisiacă, în albastru și auriu, acoperă cupola centrală a moscheii Masjid-e-Shah de la Ispahan (sec. XVII), decorația ceramică parietală cu motive florale, în tehnica *opus sectile*, se regăsește în mormântul suveranilor Sa'adi, Marrakesh (1590). Simbolistica *Pomul Vieții*, în varii reprezentări, poate fi întâlnită pe panouri ceramic din mausoleul lui Selim al II-lea (Istanbul, 1574) sau din palatul Topkapi (sec. XVI-XVII). La Topkapi Saray este reprezentată simbolic și *Fântâna Vieții* ș.a. Un mozaic pavimentar arab de la Kirbat al-Mafjar, din Palestina (sec. VIII), poate fi interpretat ca o reprezentare neobișnuită a *Pomului Vieții și Pomului Cunoștinței Binelui și Răului*.

Ceea ce rămâne definitoriu pentru arta islamică este un vis paradisiac, remarcabil exprimat în plăci ceramice pictate, reunite în motive desprinse din imagologia edenică a Coranului.

Constantinopol, Ravenna, Tesalonic, Monreale, Torcello pentru cultura bizantină și Ierusalim, Damasc, Istanbul pentru cultura islamică, sunt centre reprezentative ale artei mozaicului medieval. La acestea se adaugă în spațiul rus Kievul, iar în Italia, Florența și Otranto ș.a. Mozaicul kievean al Fecioarei Maria – *Zidul nebiruit* (sec. XI), este o interpretare a *Vlaherniotissei* constantinopolitane. Compoziția medievală *Hristos Pantocrator, cu Fecioara și Sfântul Miniatus*, din bazilica *San Miniato al Monte* (Florența, sec. XIII), descrie un cadru paradisiac, în care este prezent și păunul, simbol al nemuririi. În compoziția *Încoronarea Fecioarei*, mozaic realizat de către Jacopo Toritti, la bazilica Santa Maria Maggiore din Roma (1294), este reprezentat Raiul. *Pomul Vieții*, asociat cu episoade din istoria mântuirii, precum și legende medievale, apare într-un mozaic pavimentar de la catedrala din Otranto (sec. XII).

Acest tip de vizualitate, care combină imagini ale registrului iconografic specific creștin, elemente alegorice și legendare se dezvoltă în secolele următoare.

Capitolul 4: „Mozaicul în epoca modernă și contemporană. Metafora grădinii” este alcătuit din următoarele subcapitole: „Elemente tehnice novatoare în mozaic în secolul XX. Antonio Gaudí”, „Niki de Saint Phalle și *Giardino dei Tarocchi*”, „Grădina paradisiacă a Ilanei Shafir”, „Mozaicul contemporan –

diversificarea și hibridizarea tehnicilor”, materialul fiind dedicat trecerii de la tehnicile clasice în mozaic la diferite variante moderne și contemporane, cu exemplificarea temei și leitmotivului lucrării.

Antonio Gaudí, emblemaic pentru modernismul catalan și Art Nouveau, reia leitmotivul floral, moștenire a artei mudejare. El realizează „fuziunea dintre arhitectură și decor”⁶. Gaudí utilizează stilul *trencadís*, cu *tessere* iregulare și cioburi din obiecte de maiolica. Decorațiile în *trencadís* dau elementelor arhitecturale – ex. coșuri de pe acoperișul palatului Güell (Barcelona, 1886-1889), banca serpentină și *Dragonul* din parcul Güell (Barcelona, 1900-1914) – imaginea ludică a unor grădini fantastice, amintind de motive paradisiace.

Niki de Saint Phalle relaționează arta, arhitectura și designul, în realizarea imenselor figuri de tarot din *Giardino dei Tarrochi* (1979-1996), propria grădină paradisiacă. Tehnica mozaicului, în care utilizează numeroase fragmente de oglinzi și fragmente ceramice în culori *lollipop*, devine extrem de liberă. La fel procedează Ilana Shafir cu mozaicul spontan – care propune o combinație neașteptată de materiale diferite – în a sa *Mosaic Garden* (Askelon, Israel, sf. sec. XX), unde apar subiecte precum: *Ripples of Creation* (1997), *Tree of Life and Shrine* (1998), *Primordial Waters* (2004), *Peaceful Garden* (2005), *Creation of Plants* (2006).

La începutul secolului XXI, căutările contemporane asociate tehnicii mozaicului sunt atât de numeroase, încât practic deschid posibilități cvasinelimitate de exprimare. La Ravenna, spre exemplu, se întâlnește mozaicul bizantin cu noile stiluri și sculptura-mozaic. Vechi tehnici milenare și căutări noi, vechi căi reinterpretate și alte expresii ale posibilului se împletesc. Din această multitudine de posibilități, am selectat câteva exemple relevante pentru direcțiile artei contemporane și care se pot integra, în mod simbolic sau metaforic, domeniului de cercetare al lucrării: grădina paradisiacă/ elemente ale grădinii cu caracter paradisiac.

Metoda de lucru a Soniei King se bazează pe un proces de proiectare/ design intuitiv, integrând tehnică și viziune. Artista utilizează o mare varietate de *tessere* și a colectat materiale din întreaga lume: scoici, diferite specii de minerale, plăci neobișnuite sau alte lucruri care sunt interesante pentru ea. Imagini din călătorii, ale pământului văzut din aer, pot fi asociate cu imagini văzute la microscop și din satelit, ca surse de inspirație în procesul creativ dar, în final, se ajunge la reprezentări

⁶ Philippe Thiébaud, *Gaudí vizionarul*, Editura Univers, București, 2007 (Editura Gallimard, Paris, 2001), p. 66.

abstracte, precum în *Coded Message: Illuminated* (2015), *Permafrost* (2009) sau *Nebula Aqua* (mozaic architectural, 2009).

Silvia Naddeo, în *Storia di una Zucchina* (2011), propune o viziune arhetipală a ciclului vegetal existențial. Dusciana Bravura, în sculptura-mozaic *Unicorn* (Ravenna, 2007), face recurs la bestiarul legendar paradisiac. Mozaicul este reinventat în designul de bijuterii/ accesorii sau designul vestimentar. Designerii Karl Lagerfeld (Chanel), cu *Paris-Byzance Collection* (Paris, 2010/ Istanbul, 2011), Domenico Dolce și Stefano Gabbana (Dolce&Gabbana), cu *Fall Winter Collection 2013/14* (Milano, 2013), fac recurs la imagini feerice ale mozaicului bizantin.

Prin Carrie Reichardt și The Treatments Rooms Collective, activismul cu caracter social este prezent în arta murală a mozaicului și în tehnici asociate acesteia, reinterpretând motive cu caracter paradisiac într-un limbaj contemporan, în lucrări precum *Power to the People/ History is a Weapon* (Londra, 2014) și *Tree of Life* (Londra, 2017).

La *Bienala de la Veneția*, 2013, Mohamed Banawy (Pavilionul Egiptului) expune *The Valley* și *The River*, imagini cu caracter arhetipal. În mod predilect, în arta mozaicului, Banawy îmbină fragmente ceramice de lut, piatră, sticlă, lemn și metal, după prototipul vizual al unei aglomerări urbane văzute de sus. Katrin Sigurdardóttir (Pavilionul Islandei) expune la Bienală un mozaic floral în *opus sectile*, amenajat în Palazzo Zenobio. Marialuisa Tadei (Pavilionul Veneției) îmbină mozaicul și tehnica tapiseriei pe mătase în *Il Castello del Sole*, instalație care trimite cu gândul la o grădină secretă, guvernată de lumina dumnezeirii.

Capitolul 5: „Imagini ale grădinii sacre în Artă în Spațiul Public contemporan din România” cuprinde subcapitolele „Prolegomene”, „Grădina paradisiacă în spațiul religios”, „Elemente ale grădinii paradisiace în arta murală din spațiul laic”. În acest capitol, care debutează cu o parte introductivă, dedicată moștenirii antice, sunt exemplificate câteva dintre lucrările de referință ale artei mozaicului în România, ce transpun sau recontextualizează tema grădinii paradisiace.

Kantharosul cu flori și porumbel, reprezentat la Edificiul roman cu mozaic, de la Tomis, din secolul V, poate fi asociat simbolic *Arborelui Vieții*.

În Evul Mediu românesc se dezvoltă – îndeosebi în perioada domnitorului Ștefan cel Mare, la sfârșitul secolului XV – o tehnică înrudită cu mozaicul: decorarea paramentului bisericilor cu discuri smălțuite și cărămidă smălțuită. Tehnica este atestată prima dată la biserica mănăstirii *Cotmeana* (jud. Argeș), în sec. XIV. La

biserica *Aroneanu* (jud. Iași, 1594) se remarcă o posibilă influență orientală: stele și flori de crin stilizate, încastate în fațadă.

Mozaicul realizat de către Veturia Goga, după proiectele Norei Steriadi, la *Mausoleul Iubirii* (Ciucea, 1938-1958), are la interior aspectul unei imense grădini, care unifică secvențele iconografice.

Din creația artistică a lui Claudiu Opaina și atelierului Mozaic Color Art, am reținut, în mod special, compoziția *Adormirea Maicii Domnului*, cu a sa priveliște paradisiacă, realizată pe fațada bisericii mănăstirii Turnu Roșu (jud. Sibiu, 2016).

Creația (2015-2016) și *Pomul Vieții* (2016), compoziții simbolice extinse, fac parte din iconografia murală realizată de către Marko Rupnik la biserica *Schimbarea la Față* din Cluj. Rupnik propune diverse texturi, în care îmbină pietre prețioase și pietre ieftine, aurul, sticla și *terra cotta*. Aici, dialogul dintre mozaic și sculptură/iconostas are la bază dialogul dintre artiștii Marko Rupnik și Silviu Oravitzan, care folosește, în tehnica sa, experiența artei cinetice.

Timpul mitic, al *gurii de Rai*, caracterizează mozaicurile inspirate de balada *Miorița*, realizate de către Milița Petrașcu, în 1936, pentru *Fântâna Miorița*, din București. O nouă vizualitate a *Fântânii Zodiac*, decorată în 1935, cu semnele zodiacului, de către Mac Constantinescu, transpune imaginar ansamblul din centrul Bucureștiului într-o zonă mediteranean-paradisiacă.

În perioada realismului socialist, arta mozaicului revine ca promotor al imaginii unei noi eshatologii. Jules Perahim și Ștefan Constantinescu realizează mozaicul *Geneze* pe fațada Casei de Cultură din Mangalia (1959-1962), Ștefan Constantinescu, *Drum în istorie*, pe fațada noii clădiri a Muzeului de Istorie a Partidului Comunist (1966), C. Crăciun, C. Berdilă, Paul Gherasim și Mihai Horea, compoziția abstractă *Cântarea Țării de Sus*, pe fațada Centrului de Creație și Cultură Socialistă „Cântarea României”, din Suceava (1973).

În 2010, artista americană de origine română Andrea Deszö a decorat exteriorul noului sediu al Ambasadei SUA din București (Băneasa), cu o imensă *Grădină de afine*, compoziție inspirată dintr-o grădină imaginată din pădurile Transilvaniei, o proiecție edenică a spațiului original.

Capitolul 6. „Proiect personal. Seria de mozaicuri *Grădini paradisiace*”, include două subcapitole: „Contribuții personale – concept și practici specifice” și „*Pomul Vieții*”, în care sunt prezentate proiecte artistice realizate în tehnica mozaic sau în tehnici mixte, intermedia, colaj, asamblaj. Subcapitolul dedicat *Pomului Vieții*

dezvoltă aspecte teoretice privitoare la motivul arhetipal și reinterpretează acestuia într-un proiect personal de Artă în Spațiul Public, precum și aspecte practice, referitoare la tehnica propriu-zisă.

O componentă importantă a cercetării doctorale o reprezintă lucrările personale realizate în tehnica mozaic, experimentele, analiza procesului creativ. De la idee la schițe și transpuneri în desen la scara de 1/1, alegerea sau producerea unui material ceramic, piesă cu piesă în unele cazuri, aranjarea mozaicului, întregul proces tehnologic, prezentat în detaliu, configurează un traseu studiat, conștient asumat creativ, care explică etapele realizării unei lucrări în mozaic. Am dorit să explorez o lume plurivalentă a imaginarului paradisiac.

În căutarea acestor *grădini* am mers în mai multe excursii de documentare în Turcia (Istanbul, Iznik, Efes și situri arheologice din foste colonii grecești), Italia (Ravenna, Veneția, insulele Murano și Torcello, Milano, Mănăstirea Certosa di Pavia), Grecia (Tesalonic, insula Creta, mănăstiri de la Meteora), Israel (Ierusalim, Betleem, Nazaret, Haifa, situl arheologic de la Tabgha, deșertul Hozeva) etc. În România am vizitat situri arheologice, biserici, monumente de artă contemporană și ateliere de artiști plastici din București, Cluj-Napoca, Constanța, Timișoara, Mangalia și, pentru atmosferă, Țara Hațegului (Hățăgel). *Workshopul* de la Herculane și *Școala de la Bunești* reprezintă o parte a proiectului personal. Interviuurile realizate cu Marko Rupnik și Silviu Oravitzan constituie material de documentare. În aceste locuri am făcut poze, am luat notițe, am achiziționat albume și alte materiale de documentare, pe suport tipărit sau electronic.

În proiectul personal am aplicat *Edutainment*: ateliere cu copiii, *Workshopuri* artistice, pictura pe diferite suporturi, tehnici intermedia și ceramice, realizarea propriu-zisă a mozaicurilor.

Mozaicul pavimentar, uzând de tehnici clasice, utilizate încă din Protoistorie și reluate ulterior, constituie contextul pentru realizarea unui *Pom al Vieții*, în cadrul *Școlii de la Bunești*, 2016. Mozaicul parietal, realizat cu marmură, prin tehnica transferului, în cadrul *Workshopului* de la Băile Herculane, 2013, este cadrul perfect pentru materializarea unor motive paradisiace în mozaic. *Mozaicul de la izvor*, din grădina mănăstirii de la Măgina, 2014-2015, integrează iconografia *Izvorului Vieții* în contextul unei imagini paradisiace.

La realizarea proiectului *Pomul Vieții*, din 2012, la Centrul de Îngrijiri Paleative Sfântul Nectarie din Cluj-Napoca, am valorificat formarea liceală la secția de design,

studiile universitare interdisciplinare de arte plastice și teologie. Am căutat soluții neconvenționale, direcții experimentale adecvate artei mozaicului contemporan. Concepte precum nostalgia Paradisului sau speranța eshatologică a unui nou Paradis, recurente în istoria umanității, materializate în arta mozaicului, se regăsesc reinterpretate în analiza dedicată metaforei grădinii și tehnicilor novatoare.

„Concluziile” reprezintă o sinteză a cercetării și însumează în mod rezumativ opiniile personale dezvoltate pe parcursul tezei.

În „Anexe” sunt cuprinse următoarele materiale auxiliare tezei: Anexa 1: „Diagrama concepției depre Paradis a Sfântului Efreem Sirul”, Anexa 2. Reprezentări ale Raiului. Atelier cu copiii, Anexa 3. „Lecțiile luminii. Despre auroră, apofatic și Paradis. Fragmente de interviu cu Silviu Oravitzan”, Anexa 4. „Lecțiile luminii. Despre mozaic, iconografie și Paradis. Intervi cu Marko Rupnik”, Anexa 5. „Grădina părintelui Daniil”, Anexa 6. „Despre lumina Raiului”. ”. Anexa 7. *Școala de la Bunești*. 2016. Mozaic pavimentar. Etape de lucru, Anexa 8. Workshop. Băile Herculane. 2013. Mozaic parietal. Etape de lucru.

În concluzie, subiectul a fost dezvoltat tematic și cronologic, însoțit permanent de analize calitative, comparative cu privire la specificități de materiale, tehnici, sensuri arhetipale, metaforice, structuri compoziționale ale grădinii paradisiace.

Studiul prezintă atât tehnicile clasice ale mozaicului pavimentar și parietal, exemplificate prin subiecte și motive dedicate narativ sau simbolic temei de cercetare, cât și noile materiale și modalități de mixare a mai multor mediumuri artistice.

Mitologia asociată cu istoria religiilor a fost de un real folos în interpretarea unor mozaicuri din situri arheologice mesopotamiene protoistorice și antice din Egipt, din spațiul culturii greco-romane și iudeo-paleocreștine. Primordialitatea unor concepte în diferite credințe ale umanității este demonstrată și exemplificată în arta mozaicului. Astfel, conceptele de Paradis Primordial și Paradis eshatologic, prezente în ambele credințe monoteiste: Creștinism și Islam, cu diferite interpretări și motive asociate, sunt analizate pe baza unor mozaicuri având un caracter religios și laic, din perioada Antichității târzii și a Evului Mediu, prin referire la istoria religiilor, teologie, arheologie, arhitectură și artă murală.

Arta mozaicului în contemporaneitate și noua vizualitate, asociate interpretării grădinii paradisiace, sunt abordate din perspectiva teoretică, a practicilor novatoare specifice și a prezenței evenimentiale ca artă de for public. Pornind de la sinteza dintre arhitectură și design, exemplificată de către Antonio Gaudí în modernismul

catalan și relația dintre arhitectură și design stabilită de Nikki de Saint Phale în *Giardino dei Tarocchi*, instalație contemporană în mozaic, designul de obiect asociat acestei tehnici poate fi exemplificat prin sculptura-mozaic, instalații cu mozaic sau în modă. Specifică mozaicului contemporan este și spargerea regulilor clasice în care tehnica urma conceptului, căutarea liberă a *tesserelor*, texturile și diferitele materialități fiind întrebuințate ca limbaj plastic, metaforic sugestiv.

În România, între narativ și simbolic, într-o concepție clasică ori supus unei noi vizualități, motivul grădinii sacre există cu caracter comemorativ și celebrativ în arta monumentală interbelică, în arta monumentală a realismului socialist, în cadrul bisericilor recent construite și în spațiile cu caracter public.

Studiul de față conține elemente de sinteză necesare unei cunoașteri și înțelegeri a artei mozaicului din mai multe perspective: estetică, teologică, contextual istorică și a practicilor artistice specifice. În mod personal, în special prin proiectul *Pomul Vieții*, am dorit să ofer o nouă perspectivă asupra conceptului tradițional de mozaic, o imagine coerentă teologic, cu o valoare simbolică potențată de posibilitățile tehnice ale artei contemporane. Proiectul personal urmărește mecanismul complex al procesului creativ de la idee la opera *in situ*, proces interdisciplinar ce contribuie la modelarea unei imagini armonios integrate habitatului citadin contemporan.

Cuvinte cheie

Tehnică mozaic

Spațiul Public

Grădina paradisiacă

Simbol și metaforă

Pomul Vieții

Noi materiale

Edutainment

Proces creativ

Hibridizarea tehnicilor

Artiști contemporani

Cuprins

INTRODUCERE	5
Argument.....	6
Metodologia cercetării.....	7
Structura lucrării.....	8
Cuvinte cheie.....	10
1. CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA PARADIS/ EDEN/ RAI	11
1.1. Grădina din Eden.....	12
1.2. Paradisuri – mitic, creștin, contemporan.....	15
1.2.1. Tripla valență a reprezentării Paradisului.....	17
1.2.2. Despre paradisul virtual.....	18
1.2.3. Mitologie și High-tech.....	20
2. O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ ASUPRA TEHNICILOR ÎN MOZAIC AVÂND CA TEMĂ <i>GRĂDINA PARADISIACĂ</i> . MOTIVE ȘI SIMBOLURI DIN PROTOISTORIE ȘI ANTICHITATE	22
2.1. Mozaicul clasic – terminologie, definiții, clasificări.....	23
2.1.1. Proto-mozaic.....	25
2.1.2. Mozaicul pavimentar	27
2.1.3. Mozaicul parietal	35
2.2. Mit și simbol în mozaicuri mesopotamiene. <i>Pomul Vieții</i>	39
2.2.1. Mozaicul cu conuri de la <i>Casa Cerului</i>	42
2.2.2. Palmierii regelui Nabucodonosor al II-lea	44
2.3. Grădina egipteană în mozaic	47
2.3.1. Panourile decorative ale regelui Djoser.....	49
2.4. Sinteza greco-romană.....	54
2.4.1. Grădini sălbatice, câmpuri și mituri în Grecia antică.....	54
2.4.2. Grădini și câmpii paradisiace în mitologia greacă	57
2.4.3. Orpheus.....	59
2.4.4. Grădina Romei antice	62
2.4.5. Nimfeum. Peisaj nilotic imaginar.....	65
2.4.6. Phoenixul: pattern al nemuririi.....	71
2.4.7. <i>Profetul Iona</i> . Mozaic paleocreștin	75
3. GRĂDINI PARADISIACE ÎN MOZAIC. BIZANȚ. ISLAM. EVUL MEDIU	77
3.1. Cerurile Bizanțului	78

3.1.1. Grădina Bunului Păstor	79
3.1.2. Grădinile celeste ale Ravennei	81
3.1.3. Motive paradisiace în arta creștină arabă și nord-africană	87
3.1.4. Paradisul terestru	92
3.1.5. Grădina teologică.....	94
3.1.6. Imagini ale Paradisului în mozaicuri bizantine siciliene	96
3.1.7. Împărăția luminii	99
3.2. Grădinile Islamului. Între moștenirea Persiei și Coran	102
3.2.1. Grădina Raiului în arta religioasă islamică	107
3.2.2. Pomul Vieții și florile Raiului	114
3.2.3. Pomul Vieții și Pomul Cunoștinței Binelui și Răului.....	118
3.3. Grădinile Evului Mediu.....	120
3.3.1. <i>Arborele Vieții</i> . Catedrala din Otranto.....	124
4. MOZAIICUL ÎN EPOCA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ. METAFORA GRĂDINII	126
4.1. Elemente tehnice novatoare în mozaic în secolul XX. Antonio Gaudí.....	127
4.1.1. <i>La Maison Picassiette</i>	135
4.2. Niki de Saint Phalle și <i>Giardino dei Tarocchi</i>	136
4.3. Grădina paradisiacă a Ilanei Șafir	140
4.4. Mozaicul contemporan – diversificarea și hibridizarea tehnicilor	147
4.4.1. Sonia King și căutarea liberă a tesseractelor.....	148
4.4.2. <i>BiblioMosaic</i> . Book Paradise	153
4.4.3. Dusciana Bravura. Mozaicul: sculptură și instalație	155
4.4.4. Fashion-mozaic. Karl Lagerfeld și Dolce&Gabbana	158
4.4.5. Carrie Reichardt. <i>Power to the People</i> și <i>Tree of Life</i>	160
4.4.6. Mohamed Banawy. <i>Treasures of the Knowledge</i>	165
4.4.7. <i>Bienala de la Veneția</i> . 2013. Katrín Sigurdardóttir. Marialuisa Tadei. Bedwyr Williams.....	169
5. IMAGINI ALE GRĂDINII SACRE ÎN ARTĂ ÎN SPAȚIUL PUBLIC CONTEMPORAN DIN ROMÂNIA	175
5.1. Prolegomene.....	176
5.2. Grădina paradisiacă în spațiul religios	178
5.2.1. <i>Mausoleul iubirii</i>	182
5.2.2. Grădini cu valențe paradisiace. Claudiu Opaina și atelierul Mozaic Color Art.....	184
5.2.3. Marko Rupnik. Biserica Schimbarea la Față. <i>Creația și Pomul Vieții</i>	189

5.2.4. Marko Rupnik și Silviu Oravitzan. Dialogul dintre mozaic și sculptură .	197
5.3. Elemente ale grădinii paradisiace în arta murală din spațiul laic	199
5.3.1. Fântâna. Timpul mitic și timpul istoriei	201
5.3.2. <i>Memorialul Eroilor Neamului</i>	208
5.3.3. Realismul socialist în mozaic	212
5.3.4. Motivul grădinii ca poveste astăzi. Andrea Dezső	219
6. PROIECT PERSONAL. SERIA DE MOZAICURI <i>GRĂDINI PARADISIACE</i> ..	224
6.1. Contribuții personale – concept și practici specifice.....	225
6.1.1. Tessere, materiale, suport, lianți.....	227
6.1.2. De la documentare la reprezentarea vizuală.....	229
6.1.3. Edutainment. <i>Pomul copilăriei</i>	231
6.1.4. Mozaic cu piatră de râu. <i>Pomul Vieții și Vara fără sfârșit</i>	232
6.1.5. Tessere de marmură. Pomi din Eden	234
6.1.6. Izvorul din grădina mănăstirii	236
6.1.7. Mix-media. Mediumuri artistice.....	239
6.2. <i>Pomul Vieții</i>	243
6.2.1. Concept. Simbol. Compoziție.....	244
6.2.2. Materiale, tehnici și tehnologii. Proces creativ	252
6.2.3. De la idee la lucrarea in situ	257
6.2.4. Pregătirea peretelui și asamblarea mozaicului	258
CONCLUZII.....	260
Anexa 1. Diagrama concepției despre Paradis a Sfântului Efreem Sirul	263
Anexa 2. Reprezentări ale Raiului. Atelier cu copiii	264
Anexa 3. Lecțiile luminii. Despre auroră, apofatic și Paradis. Interviu cu Silviu Oravitzan.....	268
Anexa 4. Lecțiile luminii. Despre mozaic, iconografie și Paradis. Interviu cu Marko Rupnik.....	286
Anexa 5. Grădina părintelui Daniil.....	299
Anexa. 6. Despre lumina Raiului	305
Anexa 7. <i>Școala de la Bunești</i> . 2016. Mozaic pavimentar. Etape de lucru	309
Anexa 8. Workshop Băile Herculane 2013. Mozaic parietal. Etape de lucru	313
Bibliografie	316
Lista de ilustrații	327
Rezumatul tezei de doctorat.....	346
Phd Thesis Summary	359